

posledních sto let nezrodilo nic, co by bylo pro komparativně pojaté dějiny středověké vídeňské univerzity přínosem?

JRÍ STOČES

Boży bojownicy. Jan Žižka i husyci w walkach z Zakonem Krzyżackim, red. Wojciech BORKOWSKI – Wojciech IWAŃCZAK, Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa 2010

151 s., ISBN 978-83-60099-36-0

Čtyři charakteristické vlaječky na obálce naznačují, že publikace *Boży bojownicy* byla vydána s podporou Visegrádských fondů. České znění titulu, *Boží bojovníci. Jan Žižka v bojích s Křižáckým rádom* (sic!), pak napovídá, v čem spočívá úskalí podobných mnohajazyčných projektů. Pokud se omezíme na mediévistiku, již ambiciózní kniha *Visegrád 1335* doplatila na překlady z rukou neskolených historiků, kdy navíc již přeložené texty sloužily jako podklad k dalším jazykovým mutacím a chyby se tím násobily. Pokud následná korektura historiků odstranila alespoň největší poklesky, v případě předložené publikace k tomu došlo patrně jen v polštině. I tak zaráží množství faktografických chyb, úroveň překladu, alespoň do češtiny, na řadě míst znemožňuje pochopení textu. Texty jsou vždy publikovány v jazyce originálu, následovány zhruba čtvrtinovou až třetinovou verzí ve čtyřech jazykových mutacích (kromě „visegrádských“ jazyků je připojena němčina).

Pokud byla v dobách socialismu hledána „husitská internacionála“ především kvůli zdůraznění historických kořenů aktuální politické situace, nyní je důvod prostší – peníze. Nelze se ubránit dojmu, že postava Jana Žižky (i pozdějších husitských vojáků, operujících po celé středovýchodní Evropě) posloužila jen jako návnada pro získání visegrádského příspěvku. Stejnomená putovní výstava, která po osmi polských zastávkách dorazila do jihočeského Tábora a pak dále na Slovensko a do Maďarska, byla především oslavou polského vítězství u Grunwaldu, za niž by se nemuseli stydět ani nacionalisté 19. století. Budiž připočteno ke chvále doprovodné publikace, že silný národnostní akcent zde byl potlačen, i tak ovšem nepřináší mnoho nového. Polské příspěvky jsou povětšinou jen lépe (Wojciech Iwańczak, Wojciech Borkowski, Marek Stawski a dva články Anny Panner) či hůře (Maciej Szczepa) sepsané kompilace.

Zbylé země Visegrádu jsou zastoupeny jedním textem, přičemž se zřetelně ukazuje, oproti ideji publikace i dřívějšímu pojetí, že husitské události národy uprostřed Evropy spíše odcizily, než sblížily. Dobové česko-polské vztahy shrnuje Petr Čornej a přes naznačené možné sympatie mezi oběma národy nezakrývá fakt, že hlavní motivací účasti českých vojáků v Polsku byl žold. Ideu „husitské internacionály“ pak přehodnocují Žofia Lysá a Miroslav Lysý; přibližují devastaci hornouherské země, drancování měst i prakticky nulový ohlas husitských myšlenek na Slovensku a shrnují celkem jednoznačně: „Ak sa kedysi tvrdilo, že husitská revolúcia priniesla zblíženie Čechov a Slovákov, tak musíme skonštatovať, že to bolo zrejme (bohužiaľ) naopak.“ Gabor Andras Szorenyi nastiňuje problematiku husitských vlivů v Uhrách, přičemž zvláštní pozornost věnuje hradům, které čeští bojovníci obsadili. Do čtyř mně srozumitelných jazyků je přeložena vždy jen obecná část, konkrétní nálezy, které tvoří argumentační jádro článku, zůstávají pouze v maďarštině. Zde by jeden kompletní překlad do světového jazyka bezpochyby přinesl více než čtyři zkrácené mutace.

Více než rozpačitý dojem ze sborníku *Boży bojownicy* nutí k zamyšlení nad financováním odborných projektů, které přes svou problematičnost a minimální vědecký přínos získávají značné prostředky díky vhodnému politickému krytí. Pokud v případě knihy *Visegrád 1335* bylo možné raison d'être nalézt, v případě oslavy bitvy u Grunwaldu skrze postavu Jana Žižky již méně. Ale netřeba se divit. Neporazitelný hejtmán, sám kdysi příznivec bílých koní, zde roli bílého koně sehrál.

ROBERT NOVOTNÝ

Pavel SOUKUP, Jaroslav SVÁTEK a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010

245 s., ISBN 978-80-7422-055-5

Pod výstižným názvem se kupodivu neskrývá konferenční sborník, byť většina příspěvků na základě konferenčních příspěvků vznikla, nýbrž tematicky ucelená publikace prezentující z větší části výsledky mezinárodního projektu, jehož garanty byly univerzita v Toulouse a Centrum mediévistických studií. Bylo by však chybou vní-

mat knihu pouze jako produkt česko-francouzské spolupráce. Nalezneme v ní i stati předních historiků britských a německých, neklamný to důkaz, že skutečně nosný problém zákonitě osloví špičkové odborníky. Pavel Soukup a Jaroslav Svátek jako hlavní redaktori vyložili v úvodním pojednání bez okolků karty na stůl. Nijak nesmlčeli fakt, že téměř všechny otištěné studie již byly nebo teprve budou zveřejněny v zahraničí (týká se to především publikace *La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge*) a že výslednou podobu publikace určil zřetel k českému čtenáři, který souhrnnou práci o pozdně středověkých křižácích zatím postrádá.

Tato mezera je z českého pohledu citelná už proto, že křížové výpravy 14. a 15. století směřovaly nejen proti pohanským výspám v Pobaltí, proti osmanským Turkům ve Středomoří a proti muslimům na Pyrenejském poloostrově, nýbrž také proti husitům. Komparace náboženských, politických, vojenských i kulturních aspektů pozdních křižáctví v mezinárodním kontextu se tu přímo nabízí a většina autorů tento přístup také využila. Příspěvatelé však kromě toho spojil ještě jeden jmenovatel. Všichni zastávají tzv. pluralistickou koncepci, která vymezuje křižáctvu značně široce, definujíc ji jako válku pro víru vyhlášenou papežstvím, vybavenou duchovními benefity a symbolizovanou znamením kříže. Naproti tomu striktní tradicionalisté studují výhradně křížácké výpravy směřující do východního Středomoří s cílem osvobodit Svatý hrob a zajistit jeho ochranu.

Téma křížových tažení v období „podzimu středověku“ je natolik rozmanité, že si vynutilo rozčlenění knihy do pěti tematických bloků, které spolu částečně komunikují. První z nich, *Strategie války s nevěřícími*, zahajuje stať Jeana Richarda, doyena bádání o křížácké problematice. Stručný přehled, rekapitulující strategický význam Kypru pro křížové výpravy na Blízký východ od roku 1248 do počátku 14. století, není sice nezajímavý, jako úvodní příspěvek však vzbuzuje určité rozpaky. Čtenář by na tomto místě spíše očekával široce pojatou a koncepčně uchopenou studii.

Do určité míry ji nahradil Philippe Contamine promyšleným pojednáním *Východ a Západ podle Philippa de Mézières (kolem 1325–1405)*. Z pozice znalce života i díla muže, na jehož význam mimo jiné soustavně upozorňuje Martin Nejedlý, podal pozoruhodný průhled do myšlenkového světa severofrancouzského rodáka, který se na základě vlastních zkušeností nadchl pro myšlenku křížových výprav proti islámu. Když kyprský král Petr I. neuspěl s myšlenkou velké

křižáctví, v jejímž rámci se měli uplatnit neza-městnaní žoldnéři z dočasně přerušené „stoleté války“, prožil Mézières velké zklamání. Lék na ně nalezl v projektu rytířského řádu utrpení Ježíše Krista, jenž měl trvale působit na Východě v zemích nepřátel křesťanské víry. I když se tento návrh neuskutečnil, Philippe nadále snil o porážce muslimů i o pomoci východním křesťanům, mezi něž zahrnoval nejen příslušníky ortodoxní církve, nýbrž též nestoriány, jakobity, maronity i další Kristovy vyznavače, v očích tehdejšího Západu schizmatiky a sektáře.

Sugestivní otázku *Existovaly v 15. století papežské projekty křížových výprav?*, na niž vzápětí kladně odpověděl, vetkl do názvu své stati Benjamin Weber. Konstatuje, že se myšlenka protitureckých křižáctví znovu aktualizovala v letech 1442–1443 za pontifikátu Evžena IV., který, obdobně jako jeho nástupci Kalixt III. a Pius II., převzal tradiční koncept porážky nevěřících „na moři i na souši“. Přesto v strategii jednotlivých pozdějších shledává jisté rozdíly, dané jejich původem i osobními prožitky a zřetelem ke konkrétní situaci. Papežství, které svedlo vítězný zápas s koncilariismem, chápalo obranu Evropy proti islámu jako klíčový úkol, jehož prostřednictvím hodlalo obnovit svou autoritu v západním křesťanstvu. V těchto souřadnicích vykládá politiku římské kurie i Dan Ioan Mureşan v studii *Kardinálské kolegium jako „generální štáb“*. Zpřesňující podtitul nenechává nikoho na pochybách, že stěžejní roli přisuzuje kardinálu Bessarionovi, který jako Řek z Trapezuntu a přední byzantský vzdělanec naléhal (spolu s dalším řeckým kardinálem Isidorem) ve svatém kolegiu na uskutečnění křižáctví, jež by primárně vedly k osvobození Konstantinopole. Tento zájem se promítl i do papežské volební kapitulace roku 1458, kdy nový pontifex Pius II. slíbil pokračovat jak v církevní reformě, tak v přípravě křížového tažení proti Osmanům. Závazek protiturecké výpravy převzal i jeho nástupce Pavel II.

Zatímco se Mureşanova stať vztahuje k české problematice spíše bezděčně, studie v druhém oddílu, pojmenovaném *Křížové výpravy proti husitům*, tak činí vědomě. Příspěvek Birgit Studt *Obrana víry a reforma církve v protihusitské propagandě papežství a koncilu* si všímá činnosti legátů a latere, pověřených v letech 1418–1431 hlásáním kříže proti husitům. V centru pozornosti stojí legace kardinála Brandy di Castiglione a způsob jeho písemné komunikace s duchovními podílejícími se na přípravě druhé křižáctví. V několika bodech se s pojednáním německé badatelky stýká kultivovaná studie Pavla Soukupa *Bible a násilí za války s husity*. Expert na dobové

kazatelství nejprve rekapituloval názory jednotlivých husitských proudů na přípustnost ozbrojeného zápasu za boží zákon, aby poté demonstroval, jak se stejné starozákonní motivy (Júdit, David, boje Makabejských proti Seleukovcům) uplatňovaly při mobilizaci husitských i křižáckých bojovníků.

Jaroslav Svátek zůstal věrný postavě flanderského šlechtice a vojenského experta Guilleberta de Lannoy, jehož cestovní zápisky přeložil do češtiny a kterému připisuje též autorství *Návodů, jak vést válku proti českým heretikům*, vypracovaného na jaře 1428 pro burgundského vévodu Filipa III. Dobrého. Z projektu, vzniklého na podnět papežského legáta Henryho Beauforta, rozčarovaného krachem čtvrté antihusitské křižácké výpravy a kalkulujícího s vysláním 15 000 burgundských vojáků do husitských Čech, nebylo ovšem nic, neboť vítězný postup Jany z Arku obrátil Filipovu pozornost zpět na bojiště „stoleté války“.

V třetím bloku *Křižácká bojiště v Evropě a ve Středomoří* asi vyvolá největší pozornost bravně napsaná stať, v níž se Werner Paravicini pokusil prostřednictvím čtyř fiktivních dialogů, propojených osobností slavného literáta Jeana Froissarta a proslovených v zimě 1388/1389 na hradě v Orthezu, rekonstruovat pruskou rejsu, již hrabě Gaston z Foix, řečený Fébus, podnikl roku 1357 a o které prameny v podstatě nezachovaly žádná svědectví. Inspirativní badatel tak provokativním způsobem vstoupil do nekončící postmoderní debaty o charakteru historiografie a o jejích možnostech i mezích. Průhled do hodnotového světa a způsobu uvažování předního francouzského válečníka podal Jacques Paviot ve stati *Boucicaut a křižová výprava*. Muž, který v bitvě u Nikopole padl do tureckého zajetí, sice válčil proti nevěřícím v různých koutech tehdejšího světa, což mu nebránilo, aby v roce 1388 nenabídl své služby osmanskému vládci Muradovi I. Ač v jeho sících uplatnění nenalezl, nebyl mezi profesionálními křesťanskými vojáky osamocen. I z tohoto důvodu Paviot soudí, že maršál Boucicaut a jemu podobní, ať již bojovali ve službách panovníka či Boha, sledovali vždy jediný hlavní cíl – zvýšit svou čest. Poněkud volněji souvisí s tématem pozděně středověkých křižáckých výprav francouzského bohemisty Oliviera Marina, analyzujícího tureckou hrozbu na stránkách cestopisu Jana Hasištejnského z Lobkovic. V rámci žánru byl katolický šlechtic z českých poutníků směřujících v druhé polovině 15. století k Svatému hrobu jediný, kdo ve svém textu věnoval větší pozornost osmanskému nebezpečí.

Do zcela jiného prostředí, Benátek na rozhraní středověku a novověku, zavádí čtenáře

Bernard Doumerc v pojednání o ideových i politicky prestižních pohnutkách, z nichž vznikaly obrazy malíře Vittore Scarpazy, řečeného Carpaccio. Netradiční interpretaci umělcovy tvorby podává Doumerc v kontextu činnosti specifických benátských spolků zvaných scuoly a slučujících funkce náboženských bratrstev i cechů.

Čtvrtá část knihy osloví české zájemce asi nejvíce. Zaměřuje se na otázku, do jaké míry souvisely známé projekty i další diplomatické aktivity „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad s tureckým nebezpečím. František Šmahel se soustředil na donedávna nevydané latinské *Memorandum*, první Mariniho nástin protiturecké aliance, počítající s účastí českého, polského a uherského a francouzského krále, burgundského vévodu Filipa III. Dobrého, bavorského vévodu Ludvíka a benátského dóžete. Šmahela zaujal nejen vlastní obsah spisu, ale také jeho argumentace, opírající se o nejrůznější topoi, včetně tradičních a barvitých charakteristik jednotlivých křesťanských národů. Problematiku česko-francouzských vztahů v letech 1462–1469 podrobil zkoumání Jean-Francois Lassalmonie ve stati *Ludvík XI., Jiří z Poděbrad a křižová výprava*. Obohatil tak poznatky Josefa Macka, což zvláště platí o Ludvíkově komplikované italské politice, orientované na spolupráci s Milánem a krajně podezíravé vůči Benátkám. V takové situaci byla účast francouzského panovníka na protiturecké křižáctě, jakkoliv tuto ideu z politických důvodů podporoval, chimérou, a to i v důsledku jeho napjatých vztahů s burgundským vévodou Filipem III. Snad jen málokoho, kdo zná Martina Nejedlého, překvapí, že si za objekt své analýzy zvolil *Deník panaše Jaroslava o poselstvu z roku 1464*. Primárně byla tato vědecká esej adresována francouzským a frankofonním mediivistům, přesto je zajímavá i pro české odborníky, kteří běžně pracují s edicí Rudolfa Urbánka. Nejedlý totiž vždy přichází s neotřelými postřehy i u látky zdánlivě mnohokrát prozkoumané. Díky obezřetnosti s francouzskými reáliemi dokáže faktograficky korigovat samotného Urbánka, ale i proniknout do Jaroslavova nitra a osvětlit kořeny jeho názorů na jednání s francouzským králem Ludvíkem XI. i pohledů na cizí země a jejich obyvatele.

Pověstnou třešničku na dortu tvoří závěrečná úvaha, pro kterou redaktoři vyhradili zvláštní oddíl a v níž se Norman Housley ptá, kdy přestaly být křižové výpravy funkčním prostředkem k mobilizaci křesťanstva proti muslimům a kdy se praxe křižácké vytratila z každodenního života do říše paměti. Tento předěl klade do časů humanismu a reformace. Pius II. byl vlastně posled-

ním papežem, jenž na podzim 1463 v bule *Ezechielis prophetae* vyzýval k všeobecné mobilizaci proti Turkům a spoléhal na dobrovolníky, aniž se zmiňoval o zapojení světských mocností, s jejichž účastí ovšem počítal. V polovině 16. věku již převážil názor, že se tradiční duchovní model křížové výpravy přežil, a zároveň se prosadilo vědomí, že profesionální vojáci uspějí v boji s Turky lépe než dobrovolnické sbory. Sekularizace svatých válek proti jinověrcům, sledovatelná již od 14. století, definitivně učinila z křuciát záležitost „evropského kolektivního historického vědomí“.

Epilog tak stvrzuje platnost dílčích závěrů jednotlivých studií, které se zaměřily na klíčové aspekty pozdně středověkých křížových výprav, aniž je pochopitelně mohly vyčerpat v úplnosti. Stranou zůstal Pyrenejský poloostrov a v podstatě i Balkán, k němuž by se jistě kvalifikovaně vyslovili badatelé maďarští, polští, jihoslovanští a řečtí. Spíše však lze publikaci vytknout nekvalitní černobílou reprodukce barevných pozdně středověkých iluminací. Finanční limity byly ale dané. A brzy bude zřejmě hůře.

PETR ČORNEJ

Lenka BOBKOVÁ a kol., *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Filozofická fakulta UK, Casablanca, Praha 2010 [2011] (= *Tempora et memoria* 1)

479 s., ISBN 978-80-87292-10-5

Ačkoliv zájemci o dějiny tzv. vedlejších zemí České koruny čekali v roce 2011 zejména vydání sborníku z již páté konference *Korunní země v dějinách českého státu*, překvapil je jiný publikační počín z okruhu badatelů kolem Lenky Bobkové. Nejedná se o konferenční sborník, takže se nabízela možnost koncepčnějšího uchopení problematiky, označení kolektivní monografie je ovšem i v případě tohoto svazku spíše úlitbou systému než vystižením charakteru knihy. Jednotlivé příspěvky jsou víceméně disparátní, řada z nich představuje nadto kompilace z již publikovaných studií. Funkci svorníku zde plní úvodní kolektivní (nebo spíše anonymní?) studie, zdatřile shrnující historiografickou produkci o tzv. vedlejších zemích Koruny české z pera českých, německých i polských historiků (s důrazem na poslední dvě desetiletí), a vstupní článek L. Bob-

kové *Česká koruna na sklonku středověku*, jenž podává sumarizovaný a faktograficky bohatý náhled na celou problematiku, neomezuje se pouze na politické dějiny, ale zasahující rovněž do oblasti kultury.

Po dvou studiích přispěli Mlada Holá, Luděk Březina a Jan Zdichynec. Prvně uvedená se nejprve zabývala správou Slezska za vlády Matyáše Korvína, kde si vedle politických zvrátů v jednotlivých knížectvích zvláště všímala nově vzniklého úřadu vrchního hejtmána, v druhé stati pak shrnula své výstupy zaměřené na holdovací cesty českých králů do Slezska na sklonku středověku a zejména na jejich návštěvy Vratislavi. L. Březina zprvu analyzuje vývoj úřadu dolnolužického zemského fojství ve druhé polovině 15. století a jeho vazby na správní instituce v Horní Lužici a ve Slezsku, aby se poté mohl detailněji věnovat kariéře Jindřicha Tunkla z Brnička, dolnolužického fojta „tří českých králů“, který v uvedené funkci působil celých 30 let (1509–1539) a na jehož příkladu lze demonstrovat významnou roli tohoto úředníka. Zajímavé jsou rovněž Březinovy postřehy o vztahu zemského fojta a dolnolužických stavů. Texty J. Zdichynce se zaobírají církevní problematikou, a to jednak obecnou charakteristikou vývoje míšeňského biskupství v pozdním středověku, v níž mj. zmiňuje i dosud málo reflektované vztahy tamních biskupů k Čechám v době sedisvakance pražského arcibiskupství, a jednak vztahu lužických cisterciáckých klášterů k českým králům ve druhé polovině 15. století. Autor se však věnoval i celkovému vývoji těchto klášterů na sklonku středověku a jejich vztahům k okolním elitám. Petr Hrachovec přibližuje problematiku zbožnosti žitavských měšťanů kolem roku 1500; kombinace dochovaných účetních záznamů s narativními prameny mu dovolila vytvořit obsáhlý a v české historiografii ne zcela obvyklý text, jehož výpovědní hodnotu vhodně doplňují četné přehledné přílohy. K částečně již zpracované osobnosti Mikuláše Schönborna, vratislavského augustiniánského opata z poloviny 15. století, se vrátila Blanka Zilynská, aby na jeho osudech demonstrovala úzkou, ale obvykle velmi těžko zjištělnou provázanost tzv. „velkých“ a „malých“ dějin.

Studie českých badatelů doplňují dva texty německých autorů (poněkud překvapivě chybí polští historikové). Ředitel braniborského zemského archivu Klaus Neitmann pojednává o církevním životě a zbožnosti v dolnolužickém Lübbenu v pozdním středověku. K tématu přistoupil výrazně rozdílným způsobem než P. Hrachovec a vyložil jej spíše formou charakteristik různých styčných a třecích ploch mezi